

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.98

В. О. ГУСЕВА,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії**факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОДОРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На підставі аналізу слідчої практики та наукової літератури виявлено основні проблеми використання одорологічних досліджень у кримінальному провадженні та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *запахові сліди, криміналістична одорологія, одорологічний метод дослідження.*

Husieva, V.O. (2015), "Usage of the results of odorology examination as evidence in criminal proceedings" ["Vykorystannia rezultativ odorolohichnoho doslidzhennia yak dokaziv u kryminalnomu provadzhenni"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 68–71.

Постановка проблеми. Питання знищення, маскуванню або приховування слідів на місці скоєння злочину для злочинця є першочерговими. З метою уникнення покарання та введення слідства в оману злочинець ретельно готується до злочину, аналізуючи кожен свій крок та можливе місце залишення своїх відбитків для їх знищення. Однак запах людини залишається завжди, тому проблематика одорологічного дослідження запахових слідів на сьогодні є дуже актуальною.

Стан дослідження. Дослідження використання запаху людини з метою розшуку та ідентифікації особи проводять науковці багатьох країн світу, в тому числі і України. Цим питанням присвячені роботи таких науковців, як В. Д. Басай, Р. С. Белкін, К. Г. Байерман, В. К. Гончар, Г. А. Грановський, А. І. Дворкін, О. А. Кириченко, Д. А. Купріянов, М. В. Кісін, В. І. Старовойтов, В. О. Снетков, Л. І. Слепнева, Г. В. Федоров, А. П. Шеремет та ін. Однак слід сказати, що ставлення науковців до одорологічного методу дослідження запахових слідів людини, а тим паче до використання його результатів у кримінальному провадженні як доказів, неоднозначне.

Отже, **метою** статті є деталізація наукових основ використання одорологічної інформації у кримінальному судочинстві, розв'язання низки пов'язаних з цим проблем щодо забезпечення правоохоронців новітніми ефективними і перспективними джерелами доказової та орієнтовної інформації в процесі розкриття та розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу. Проблеми одорологічного методу не існувало до тих пір, поки не виникло питання про розширення сфери його застосування. Технічні аспекти вдосконалення методу не піддавалися сумніву, тому що його цільове призначення залишалося традиційно оперативно-розшуковим. Проблема і відповідно дискусія виникли тоді, коли були висловлені думки щодо використання результатів застосування одорологічного методу в ході розслідування злочинів.

Так, М. В. Салтевський зазначав, що дії собаки як інструмента дослідження в руках спеціаліста подібні до дії «чорної скриньки». Тобто маємо результат, але не знаємо механізму його одержання. Тому результат вибірки запахових слідів доцільно використовувати лише в оперативних і організаційних цілях. З часом вчений змінив свою думку та зауважив, що нюх відповідним чином дресированої собаки – це біологічний інструмент у руках фахівця, який досліджує джерело запаху. Подібно до спеціаліста, який застосовує хроматограф (прилад для розділення суміші речовин методом хроматографії), він також детектує в джерелі пахучу рідину за допомогою інструмента, яким володіє так само, як експерт хроматографом, тому вилучена інформація в обох випадках повинна мати однакове процесуальне значення [1, с. 18]. Із наведеного можна зробити висновок, що інформацію, одержану за допомогою одорологічного методу дослідження, автор відносить до процесуальної дії, тобто це дозволяє використовувати її в процесі доказування.

Інші науковці по-різному ставилися до оцінки природи одорологічного методу. Однак і вони робили акцент на його позитивних перспективах у випадку дотримання тих чи інших умов застосування. Це пов'язувалося з розробкою та створенням відповідних інструментальних методів дослідження. Так, учені докладно аналізували положення одорології, але уникали однозначної відповіді щодо правового статусу одержаних результатів.

У сучасній криміналістиці дослідники підтримують необхідність використання результатів одорологічного дослідження в ході доказування у кримінальних провадженнях. Так, Р. С. Белкін, аналізуючи зазначену проблему, пропонував можливі шляхи її вирішення. Він визначав п'ять аспектів цієї проблеми: природно-науковий, технічний, процесуальний, етичний і тактичний. Розглядаючи перший аспект, учений зазначав, що індивідуальність і відносна незмінюваність запаху людини належить до остаточно встановлених закономірностей, незважаючи на відсутність загальної теорії запаху. Це підтверджено дослідженнями біологів, медиків, кінологів та підтримується більшістю криміналістів [2, с. 340].

Запаховий слід людини являє собою складний комплекс запахів, що включає в себе: місцеві запахи (окремих частин тіла), індивідуальний запах (вся сума місцевих запахів), загальний запах (запах в одязі, включно з професійним запахом та побічними запахами парфумів, тютюну тощо). Таким чином, запаховий слід людини складається з її індивідуального запаху, різноманітних побутових запахів (наприклад, помешкання, виробничих та інших запахів) та запаху предметів, наявних у людини. Тому зазначений склад запахового сліду забезпечує індивідуальність.

Якщо відштовхуватися від того, що на сьогодні немає загальноприйнятої теорії запахів, виникає кілька питань, які потребують вирішення. По-перше, яка галузь наукових знань має доводити природу, індивідуальність та відносну незмінність запаху.

На думку М. В. Салтєвського, запах – це природна властивість матеріальних тіл. Цей термін застосовується у двох значеннях. У першому ним позначають об'єктивну властивість фізичних тіл, що полягає в безперервному відділенні в зовнішнє середовище їх речовин – молекул, які утворюють запаховий слід. У другому – це суб'єктивне відчуття (відображення, мислений образ), що виникає у людини або тварини внаслідок взаємодії частинок пахучої речовини з рецепторами нюху [3, с. 46].

Іншої думки дотримуються В. І. Старовойтов [4, с. 48] та О. В. Саламатін [4, с. 57], які вважають, що запах є біологічною властивістю. На відміну від більшості криміналістів, які припускають можливість дослідження запаху інструментальними методами, ці вчені зазначають, що запах не фіксується нечутливими приладами, а рекомендації щодо можливості його дослідження фізико-хімічними методами називають ненауковими. Вони спростовують твердження про те, що індивідуальність особистого запаху людини обумовлена виділеннями шкіри і випадковими речовинами, які є супутніми у життєдіяльності індивіда. Також дослідники стверджують, що в основі ольфакторної індивідуальності суб'єкта лежить генотипічно обумовлена особливість обміну речовин і метаболізму кожного організму. Однак для підтвердження такої впевненості автори не посилаються на результати наукових досліджень фахівців певної галузі знань.

Мабуть, саме тому інші дослідники до вирішення цього питання ставляться стриманіше, висловлюють лише вірогідність того, що індивідуальність запаху обумовлена генетично. Експерименти, стверджують вони, показали, що собаки легко розрізняють за запахом людей і навіть членів однієї родини, які мають однакову генетичну конституцію.

Отже, існує дві думки щодо природи запаху людини, висловлені криміналістами. Вважається, що вирішення цієї проблеми (розробка загальнотеоретичних основ запаху та закономірностей, пов'язаних із його утворенням) є завданням науковців відповідних галузей знань – хімії, фізики, біології, медицини, кінології.

І. О. Возгрін зазначав, що успіх роботи із запаховими слідами значною мірою залежить від результатів низки фундаментальних досліджень у галузі природничих наук (фізики, хімії, біології, генетики тощо). Ці дослідження повністю розкривають природу та ознаки запахів, будову їх властивостей, генів людини і тварин, сутність інформації та механізм її трансформації тощо. Тобто першочергова необхідність полягає у розробці наукових знань щодо застосування в судочинстві тих чи інших слідів-відображень, до предмета дослідження яких вони належать [5, с. 18].

Невирішеність цього принципового питання породжує дискусії стосовно можливостей і форм застосування досліджуваного методу в кримінально-процесуальній діяльності. Докладний аналіз найбільш принципових думок прихильників та противників можливості використання службово-розшукових собак

(біологічних детекторів) у розслідуванні можна знайти у роботах Р. С. Белкіна [2, с. 45]. Однак ми не погоджуємося з його аргументами стосовно думки, що закон дійсно не згадує собаку, як і не згадує жоден із видів криміналістичних обліків, інших техніко-криміналістичних засобів та методів виявлення й дослідження доказів. Закон і не може містити вичерпного переліку техніко-криміналістичних прийомів збирання і дослідження доказів. Відсутність у ньому згадки про той чи інший засіб або прийом ще не означає заборону їх застосування. Так, закон не згадує жодного пошукового засобу, але застосування їх під час огляду або обшуку не викликає сумнівів.

Також Р. С. Белкін не зазначає, у ролі якого техніко-криміналістичного засобу слід розглядати службово-рошукову собаку і для проведення яких слідчих дій її можна застосовувати. Адже всі техніко-криміналістичні засоби, згадані вченим, застосовуються під час проведення слідчих дій, що відбиваються у протоколі. Застосування звукозапису, кінозйомки, відеозапису на досудовому слідстві, застосування пошукових засобів під час огляду або обшуку певною мірою врегульовано законом. Вважаємо, що застосування собаки для пошуку наркотиків або інших речовин під час огляду або обшуку також має бути відображено в протоколі і не викличе сумнівів у правомірності таких дій.

Слід зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не забороняє використовувати наукові, технічні або інші спеціальні знання, якщо вони потрібні для вирішення певних завдань при розслідуванні злочинів. Передбачається і процесуальна форма використання таких знань – судова експертиза. Перешкодою на шляху до застосування тих чи інших знань у судочинстві може бути рівень їх наукової доведеності, обґрунтованості [6].

Результати проведених досліджень за розробленими науковими методиками не викликали заперечення та неприйняття їх як доказів. Мова може йти лише про їх оцінку в сукупності з усіма іншими доказами у справі за внутрішнім переконанням слідчого (судді).

Таким чином, вирішення проблем застосування в процесі доказування результатів дослідження пахучих речовин та запахових слідів лежить не у законодавчій, а у науковій сфері. Очевидно, що на сьогодні виникає необхідність практичної роботи з розширення та розвитку проведення одорологічних досліджень під час розслідування різних видів злочинів. До неї необхідно залучати не лише кіно-

логів, а й фахівців у галузі біології, хімії, медицини тощо, які володіють певними знаннями про механізм і закономірності утворення запахових слідів та можуть запропонувати сучасні наукові методики їх дослідження. Аналіз спеціальної літератури та результати вивчення слідчої та експертної практик дозволяють виділити комплекс проблемних питань, пов'язаних із судовою одорологією.

1. Дотепер дискусійним є питання про можливість віднесення одорологічного дослідження до криміналістичних експертиз. Деякі вчені вважають, що одорологічне дослідження слід розглядати як самостійну слідчу (розшукову) дію або захід під назвою «оперативно-слідча вибірка».

2. Не повністю розроблена методика одорологічного дослідження, відсутній конкретний перелік дій, що необхідні в ході дослідження. Регламентовано лише те, що необхідно винести постанову про призначення одорологічної експертизи, а після її проведення експерт повинен скласти висновок. Для того щоб судова одорологія отримала офіційне закріплення в практиці, необхідно чітко визначити її статус у процесі розслідування і розкриття злочинів, створити більш детальну регламентацію методики одорологічного дослідження.

3. Існує проблема збирання одорологічних слідів під час слідчого огляду. З метою вилучення слідів слідчому необхідно здійснити низку додаткових дій: викликати на місце події кінолога з собакою, обмежити доступ будь-кого до місця події, тому що можуть залишитися сторонні запахи. Також необхідно правильно вилучити запахові сліди, щоб надалі їх можна було використовувати при проведенні одорологічної експертизи. Все це ускладнює слідчий огляд, тому працівники часто нехтують можливістю вилучення запахових слідів, оскільки на один лише огляд місця події марнується значна кількість сил і часу; їм простіше збирати «традиційні» сліди злочину [5, с. 74]. Вирішення цієї проблеми полягає у включенні до слідчо-оперативної групи, крім фахівця-криміналіста, фахівця, який володіє знаннями у сфері збирання запахових слідів, що, в свою чергу, полегшить роботу слідчого і виключить можливі помилки в їх виявленні, фіксації та вилученні.

4. Постає проблемне питання, чи можна використовувати результати одорологічної експертизи як доказ. Деякі вчені та практики вважають, що результати одорологічної експертизи та одорологічної вибірки достовірні, тобто можуть використовуватися як докази у кримінальному провадженні. Інші ж ставляться до

цих результатів негативно, аргументуючи тим, що експертизу «проводять собаки», нехай навіть і спеціально вивчені, а тому результати, які отримують в ході одорологічного дослідження за допомогою собак, дуже сумнівні, тому що не виключена також і можливість підказки кінолога.

Зрозуміло, що можуть бути допущені помилки. Собака може вказати не на той зразок, але помилковими можуть бути і докази, зокрема свідчення допитуваних осіб або який-небудь документ. У такому аспекті оформлені у встановленому порядку результати одорологічної експертизи ніяк не можуть бути менш досто-

вірними, ніж інші докази. Вони повинні розглядатися в сукупності з наявними доказами у провадженні.

Таким чином, можемо зробити **висновок**, що судова одорологія є перспективним напрямком у системі розкриття та розслідування злочинів. Повноцінне використання запахових слідів у кримінальному судочинстві можливе лише за умов, якщо судова одорологія отримає офіційне закріплення в практиці, буде створена детальна регламентація методики одорологічного дослідження та результати одорологічних експертиз будуть використовуватись як повноцінні докази у кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел

1. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология : [лекция] / М. В. Салтевский. – Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1976. – 47 с.
2. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : [пособие]. Т. 3 Криминалистические средства, приёмы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. – 409 с.
3. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : [лекция] / М. В. Салтевский. – Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1982. – 52 с.
4. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности : учеб. пособие / [Белкин Р. С., Шамонова Т. Н., Старовойтов В. И. и др.]. – М. : ЭКЦ МВД, 1997. – 72 с.
5. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук. – Київ : Атіка, 1998. – 456 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013, № 9–13. – Ст. 88.

Надійшла до редколегії 27.10.2015

ГУСЕВА В. А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОДОРОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

На основе анализа следственной практики и научной литературы выявлены основные проблемы использования одорологических исследований в уголовном производстве и предложены пути их решения.

Ключевые слова: *запаховые следы, криминалистическая одорология, одорологический метод исследования.*

HUSIEVA V. O. USAGE OF THE RESULTS OF ODOROLOGY EXAMINATION AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

On the basis of the analysis of the practice of pre-trial investigation and scientific literature the author has offered detailing of the main provisions of using odorology method of research of scent traces.

It is stated that a scent trace of a man is a complex of scents, which includes: local smells (body parts), individual smell (the entire amount of local smells), the overall smell (scent in clothing, including professional smell and by-smelling perfume, tobacco, etc.). This composition of scent trace provides individuality.

Thus, solution of the problems of using the results of the examination of odorous substances and scent traces in the process of proving is out of legislative sphere, but belongs to the scientific field. It is obvious that nowadays there is a need of practical work to expand and development of conducting odorology examinations while the investigation of various crimes. It should involve not only the dog handlers, but also experts in the field of biology, chemistry, medicine, etc., who have certain knowledge about the mechanism and regularity of formation of scent traces and can offer modern scientific methods of examination.

It is concluded that the judicial odorology is a promising direction in the system of solving and investigating crimes, it helps to reveal persons, who have committed them. That's why the results of odorology examination should not be of secondary importance relative to other types of expert research. Today the full use of scent traces in criminal proceedings is only possible in terms if the judicial odorology gets the official consolidation in practice; if the detailed regulation of the methods of odorology examination is formed; if the results of odorology examinations would be used as valuable evidence in criminal proceedings.

Keywords: *scent trails, criminalistics odorology, odorology method of research.*